

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Logopaedica III (2011)

Recenzja książki Leszka Tyimiakina *Nakłanianie subdyrektywne. Propozycja, prośba i rada w realizacjach młodzieży gimnazjalnej. Zagadnienia wybrane*

Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2007, ss. 295¹

Leszek Tyimiakin bada socjolekt uczniowski od kilku lat, a dowodem tego zainteresowania są szkice opisujące sposoby werbalizowania myśli głównie przez gimnazjalistów i licealistów. Warto tu wymienić przynajmniej niektóre z opublikowanych w różnych ośrodkach krajowych artykułów podejmujących zasygnalizowaną problematykę. Najliczniejszą grupę stanowią teksty dotyczące kompetencji i sprawności nastolatków w posługiwaniu się gatunkami mowy, czyli: *Sprawność perswazyjna uczniów drugich klas gimnazjalnych (na przykładzie 'rady' jako gatunku mowy)* (2002); *Sposoby realizacji intencji w 'zachęcie' (na przykładzie perswazyjnych wypowiedzi uczniów II klas gimnazjalnych)* (2003); *Cechy uczniowskiej recenzji filmowej a przekaz reklamowy (na przykładzie wypowiedzi o „Panu Tadeuszu” w reżyserii Andrzeja Wajdy)* (2003); *O uczniowskiej wypowiedzi perswazyjnej* (2004); *Rozpoznawanie intencji w dyskursie bezpośrednim (na przykładzie 'rozkazu')* (2005); *Wyrażanie 'skargi' przez gimnazjalistów (z uwzględnieniem rangi społecznej odbiorcy)* (2007).

W dorobku naukowym L. Tyimiakina znaleźć można i takie publikacje, w których prezentowane są zjawiska komunikacyjne o charakterze makroaktów, na przykład *Kompozycja uczniowskiego tekstu argumentacyjnego* (2004); *Prowadzenie negocjacji – nowe zadanie edukacyjne* (2005); *Przywoływanie opinii innych jako sposób mówienia o sobie (na przykładzie wypowiedzi piętnastoletnich uczniów)* (2005); *Wywoływanie lęku jako strategia nakłaniająca (na przykładzie wypowiedzi młodzieży gimnazjalnej)* (2005).

Poza analizą i interpretacją wybranych działań mownych Tyimiakin podpowiada także, w jaki sposób uczyć, by stale podnosić poziom uczniowskich umiejętności i czynić z lekcji polskiego wydarzenie przynoszące satysfakcję obu stronom dyskursu szkolnego. Ten aspekt widoczny jest zarówno we współredagowanych tomach, to jest w *Humanistycznych ścieżkach edukacyjnych* (2000), jak i w *Tekstach kultury w szkole. Nowych wyzwaniach i dylematach* (w druku) czy w artykułach: *„Nieszkolne” formy wypowiedziania się w edukacji komunikacyjnojęzykowej* (2007); *Wywiad na lekcjach polskiego* (w druku), oraz w niemal trzydziestu scenariuszach lekcji języka polskiego zamieszczonych w pracach pod redakcją Haliny Wiśniewskiej: *O języku*

¹ Recenzja ukazała się drukiem w „Języku Polskim”, t. 88: 2008, z. 4–5, s. 392–395.

w sposób żywy i ciekawy. *Propozycje lekcji i ćwiczeń gramatycznych* (1999) oraz *Gry i zabawy w kształceniu językowym. Propozycje, scenariusze, projekty* (2000).

Nie stroni również L. Tymiakin od kwestii dotyczących podręczników szkolnych, rozumienia przez gimnazjalistów wybranych pojęć czy recepcji różnych tekstów kultury, czego dowodem są publikacje: *Problematyka nauczania zintegrowanego w czasopiśmie polonistycznych* (2000); *Rozumienie przez piętnastolatków znaczeń wyrazów (na przykładzie słowa 'światło' i wyrazów pochodnych)* (2002); „*Telewizyjne zanurzenie*”, czyli o wpływie przekazu telewizyjnego na 15-letniego ucznia ze wsi i z miasta (2002); *Kultura popularna – perspektywa gimnazjalisty* (2006); *‘Żyd’ w świadomości młodzieży szkół średnich* (2006); *Funkcjonowanie wiedzy lingwistycznej w podręcznikach do kształcenia językowego dla gimnazjalistów* (2007); *Rej i jego „Krótka rozprawa” w recepcji licealistów* (w druku); *‘Interpretacja’ czy ‘recepcja’? O dwu sposobach odczytywania tekstu poetyckiego (na przykładzie „Spartakusa” C.K. Norwida)* (w druku) czy *‘Tolerancja religijna’ jako kategoria światopoglądowa nastolatka* (w druku). W przywołanych tytułach łączy Autor wiedzę lingwistyczną z interesująco i rzeczowo prowadzoną analizą językową, socjologiczną oraz stylistyczną, przyczyniając się tym samym do lepszego poznania stanu wiedzy i poziomu umiejętności uczniów w zakresie wypowiedzania się.

Podobnie jest w wypadku recenzowanej pozycji, tyle że tutaj obiektem obserwacji i opisu staje się specyficzny typ kształtowania zachowań odbiorczych. Piszę o tym wszystkim, aby dowieść konsekwencji i pewnej wierności Autora podejmowanej problematyce badań.

W monografii zatytułowanej *Nakłanianie subdyrektywne. Propozycja, prośba i rada w realizacjach młodzieży gimnazjalnej. Zagadnienia wybrane*, w której naukowe fascynacje L. Tymiakina znalazły swój najpełniejszy wyraz, odnajdzie czytelnik szczegółowe uwagi natury metodologicznej i przede wszystkim wnikliwą analizę określonego rodzaju wykonań uczniowskich. Dodajmy, że solidną podstawę materiałową badań stanowiły głównie teksty pisane, choć wykorzystane tu zostały również nagrania wypowiedzi gimnazjalistów.

Już na wstępie Autor uzasadnia wybór tematu, stwierdzając, iż

[...] zagadnienia związane z komunikacją interpersonalną, w tym kwestie dotyczące kształtowania postaw i zachowań adresata (adresatów) przekazu, zyskały w ostatnich latach na popularności, a literaturę przedmiotu – zarówno naukową, jak i tę o charakterze poradników – należy uznać za bardzo bogatą. Szczególnym zainteresowaniem cieszą się zwłaszcza: *perswazja* i *manipulacja*, rozumiane jako sposoby wpływania na decyzje drugiej osoby w kontakcie bezpośrednim bądź – jeśli mowa o oddziaływaniach mediów – na przekonania masowego odbiorcy. Oba te zjawiska, odmienne z etycznego punktu widzenia, ale i wewnętrznie niejednorodne, stanowią tylko dwa przejawy sterowania myśleniem i działaniem uczestników procesu wymiany myśli i słów, gdyż – o czym powszechnie wiadomo – nakłaniać do oczekiwanej aktywności można także przez użycie wielu innych wypowiedzi: językowych oraz niejęzykowych, kategoriycznych czy nawet agresywnych lub bardziej stonowanych, wręcz łagodnych. O ostatniej z wymienionych form pisze się stosunkowo często, choć z rzadka tylko pojawiają się dogłębniejsze charakterystyki tego mało inwazyjnego sposobu kierowania zachowaniami interlokutora, a także terminy precyzyjnie określające przywołany tryb postępowania komunikacyjnego (*wypowiedź perswazyjna* wydaje się pojęciem zbyt szerokim) (s. 7).

W ten sposób tworzy Autor trafny, jak się wydaje, termin *nakłanianie subdyrektywne*.

Podjmując trud nazwania i przybliżenia wskazanego rodzaju działania mownego, Autor proponuje czytelnikowi książkę o bardzo przejrzystej kompozycji. Wywód rozpoczyna prezentacja zagadnień w środowisku językoznawców powszechnie znanych, ale indywidualnie zinterpretowanych. Następnie L. Tymiakin konsekwentnie dąży do wyjaśnienia istoty zawartego w tytule sposobu nakłaniania. Przy omawianiu specyfiki performatywów uwzględni dwa kryteria, to znaczy kierunek illokucji i jej moc, co umożliwia mu dokonanie rozróżnienia między nakłanianiem dyrektywnym i subdyrektywnym. To ostatnie, zdaniem Autora przypominającego znaczenie stosowanego w językoznawstwie polskim morfemu *sub-* (np. *subdyscyplina*, *subkategoria*, *subpole*), „stanowi rodzaj działania komunikacyjnego, które polega na generowaniu wskutek nowo wytworzonego przekonania oczekiwanej aktywności odbiorcy – co dokonuje się głównie przez wykorzystanie w interakcji gatunków mowy charakteryzujących się stosunkowo małym natężeniem cechy kategoryczności (dyrektywności) – przy jednoczesnym pozostawianiu interlokutorowi możliwości wyboru zachowań werbalnych i niewerbalnych” (s. 33). Niezwykle obszerne dywagacje w pierwszym rozdziale pozwoliły także na poruszenie ważnych kwestii związanych między innymi z celem i zamiarem komunikacyjnym. Tu także zaprezentowana została kompleksowość poczynań twórcy przekazu nakłaniającego.

Rozdział drugi poświęcono teoretycznemu i materiałowemu zapleczu analiz. Dowiadujemy się z niego, jaki był cel pracy, co stanowi jej przedmiot, kim byli respondenci, jakie teorie naukowe oraz metody i narzędzia badawcze wykorzystano w rozprawie, wreszcie – przedstawione w nim zostały sposoby opracowania pieczołowicie zgromadzonych danych.

W rozdziale trzecim, zatytułowanym *Pragmatyczne uwarunkowania wypowiedzi nakłaniających subdyrektywne*, poruszono istotne dla dalszych rozważań kwestie pokazujące nakłanianie subdyrektywne jako epizod definiowany, opisujące uczestników procesu nakłaniania, a także przybliżające kompetencję gatunkową gimnazjalistów w zakresie trzech tytułowych gatunków mowy.

Najobszerniejszy rozdział czwarty poświęcony został omówieniu przebiegu wykonań wypowiedzi zorientowanych na nakłanianie subdyrektywne. Dokonano w nim charakterystyki najczęstszych w tym trybie sterowania zachowaniem odbiorczym elementów językowych, wśród których skoncentrowano się na środkach leksykalno-gramatycznych, konstrukcjach składniowych, chwytach stylistycznych. Sporo uwagi poświęcono też zagadnieniom dotyczącym pozyskiwania przychylności odbiorczej, argumentowania i strategii nakłaniających. Wypada tu może wspomnieć o sprawności twórcy recenzowanej książki, polegającej na łączeniu tego, co tradycyjne (np. słusznie przywoływane elementy retoryki antycznej), z tym, co nowe, oryginalne (np. nazwy strategii wprowadzane przez L. Tymiakina, tj.: strategia własnego przykładu, strategia zaciekawiania, obietnicy czy strategia przekazywania inicjatywy – s. 228–230). W tym miejscu docenić należy również skromność Autora, który w żadnym razie nie rości sobie prawa do ostatecznych ustaleń terminologicznych – zawsze, o czym pisze on wprost, są to określenia tylko proponowane. Ważna to zaleta Autora dowodząca jego rzetelności badawczej, ale potwierdzająca także dojrzałość i odpowiedzialność naukową.

Osobnym zagadnieniem, bez którego (co oczywiste) wypowiedź łagodnie perswazyjna nie mogłaby istnieć, stało się wartościowanie. Autor przekonująco przedstawił odznaczające się najwyższą frekwencją sposoby formułowania przez gimnazjalistów sądów jawnie wartościujących oraz sposoby wartościowania pośredniego.

Rozdział ostatni ma charakter syntetyzujący, przypomina wnikliwie opisane w poprzednich częściach pracy umiejętności komunikacyjne gimnazjalistów ze środowiska wiejskiego i miejskiego oraz stanowi udaną próbę pokazania modułowości struktury nakłaniania subdyrektywnego.

Całość, wzbogaconą o wykresy, tabele i schematy, zamyka aneks zawierający pytania i polecenia kierowane przez Autora pracy do nastoletnich respondentów oraz niezwykle bogaty wykaz literatury cytowanej, którą badacz gruntownie przemyślał, a jej zaakceptowane wyniki umiejętnie wyzyskał do podbudowania, oświetlenia, uzupełnienia i rozwinięcia własnych obserwacji, opisów, analiz i interpretacji.

Z rzetelności recenzenckiej muszę wytknąć Autorowi nie zawsze przystępny sposób narracji, spowodowany nadmiernym niekiedy nagromadzeniem terminów naukowych. Rozumiem wszakże intencje, jakie przyświecały mu w trakcie prowadzenia wywodu – wnikliwość, skrupulatność i szacunek dla odbiorcy tekstu, któremu pragnął naświetlić różne aspekty problemu. Należy także wyrazić żal, że L. Tymiakin nie omawia prawie wcale, albo prezentuje bardzo pobieżnie, przyczyny małej sprawności uczniów w redagowaniu analizowanych form wypowiedzi. Sądzę, że zamieszczone na ten temat uwagi wzbogaciłyby całość rozważań.

Na zakończenie niniejszej wypowiedzi warto przytoczyć fragment recenzji wydawniczej Tadeusza Zgółki, który określił potencjalnego czytelnika książki L. Tymiakina, pisząc:

[...] krąg jej odbiorców jest stosunkowo szeroki i obejmuje oczywiście na pierwszym miejscu językoznawców, zwłaszcza zainteresowanych pragmalingwistycznym kontekstem języka i wypowiedzi językowych. Ponadto powinna zainteresować dydaktyków języka ojczystego w szkole, badaczy obyczajowości, socjologów i socjolingwistów badających pokoleniowe i środowiskowe zróżnicowanie języka (zwłaszcza w postaci tzw. gwary uczniowskiej), wreszcie pedagogów i psycholingwistów zwracających się w swoich badaniach ku roli języka w rozwoju osobowości.

Książka Leszka Tymiakina zatytułowana *Nakłanianie subdyrektywne. Propozycja, prośba i rada w realizacjach młodzieży gimnazjalnej. Zagadnienia wybrane* to obszerna monografia podejmująca bardzo ważne i potrzebne zagadnienia lingwistyczne, zaprezentowana z wzorcową wręcz skrupulatnością. Co równie istotne, praca ta zachęca do dalszych badań zarysowanej w niej problematyki.

Małgorzata Karwatowska